

Spis treści

1. Rosja na początku XX stulecia	21
1.1. Sytuacja w Rosji przed rewolucjami 1917 roku	21
1.1.1. Rozwój gospodarczy i społeczno-polityczny	21
1.1.2. Powstanie partii politycznych	29
1.1.3. Wojna rosyjsko-japońska 1904–1905	32
1.1.4. Rewolucja w latach 1905–1907	34
1.1.5. Reformy Piotra Stołypina	37
1.1.6. Rosja w I wojnie światowej	41
1.2. Rewolucje 1917 roku i wojna domowa	45
1.2.1. Rewolucja lutowa	46
1.2.2. Okres między rewolucją lutową a październikową	49
1.2.3. Rewolucja październikowa	53
1.2.3.1. Przebieg wydarzeń	53
1.2.3.2. Polityka bolszewików w okresie ustanawiania władzy radzieckiej	55
1.2.4. Rosja w czasie wojny domowej	63
2. Sytuacja polityczna, gospodarcza, społeczna i kulturalna w Rosji w latach 20. i 30 XX w.	75
2.1. Sytuacja polityczna	75
2.1.1. Polityka wewnętrzna	75
2.1.2. Polityka zagraniczna	84
2.2. Polityka gospodarcza	88
2.2.1. Ekonomiczno-społeczne skutki komunizmu wojennego	88
2.2.2. Nowa Polityka Ekonomiczna	88
2.2.3. Kolektywizacja rolnictwa	94
2.2.4. Industrializacja	98
2.3. Społeczne skutki polityki bolszewików	102
2.4. Polityka kulturalno-oświatowa	113
2.4.1. Walka z analfabetyzmem	113
2.4.2. Szkolnictwo	115
2.4.3. Nauka	119
2.4.4. Propaganda	121
2.4.5. Prasa	124
2.4.6. Literatura	125
2.4.7. Sztuka	129
2.4.8. Film	132

2.4.9. Muzyka	133
2.4.10. Religia	135
2.5. Leninowska „Nowa polityka narodowościowa”	140

3. Położenie polityczne, ekonomiczne, społeczne i kulturalne mniejszości niemieckiej w międzywojennym ZSRR .....

3.1. Sytuacja polityczna	155
3.1.1. Mniejszość niemiecka wobec wydarzeń końca drugiego dziesięciolecia XX w.	155
3.1.1.1. Dążenie mniejszości niemieckiej do samorządności po rewolucji lutowej	155
3.1.1.1.1. Próby jednoczenia się Niemców rosyjskich	156
3.1.1.1.2. Polityczne różnicowanie się Niemców rosyjskich ...	159
3.1.1.1.3. Próby uzgodnienia stanowiska Niemców rosyjskich w przededniu wyborów do ziemstw i Konstytuanty ..	160
3.1.1.1.4. Niepowodzenie w wyborach do Konstytuanty. Słabnięcie dążeń do autonomii	160
3.1.1.2. Nacisk polityczny na mniejszość niemiecką w początkach władzy bolszewików	161
3.1.1.3. Utworzenie autonomicznego Obwodu Niemców Powołża	162
3.1.1.4. Starania o utworzenie niemieckiej autonomii na południu Ukrainy	167
3.1.1.5. Dążenie Niemców zakaukaskich do zapewnienia sobie bezpieczeństwa	168
3.1.1.6. Próby samoorganizowania się Niemców syberyjskich	169
3.1.1.7. Niemcy rosyjscy w czasie wojny domowej	169
3.1.1.8. Niemcy rosyjscy w obliczu polityki komunizmu wojennego ...	177
3.1.1.9. Klęska głodu jako jeden ze skutków komunizmu wojennego ...	183
3.1.1.10. Bunt i powstania ludności niemieckiej przeciwko władzy radzieckiej w początkach lat 20. XX w.	194
3.1.2. Mniejszość niemiecka w polityce bolszewików lat 20. i 30. XX w.	199
3.1.2.1. Leninowska nowa polityka narodowościowa. Autochtonizacja ..	199
3.1.2.1.1. Utworzenie autonomicznej republiki nadwołżańskiej i administracyjno-kulturalnych rejonów autonomicznych	200
3.1.2.1.1.1. Autonomiczna Socjalistyczna Republika Radziecka Niemców Powołża	200
3.1.2.1.1.2. Administracyjno-kulturalne niemieckie rejonu autonomiczne i rady wiejskie	208
3.1.2.1.2. Niemcy rosyjscy w szeregach partii komunistycznej i innych organizacji	215
3.1.2.1.2.1. Sytuacja w Autonomicznej Socjalistycznej Republice Radzieckiej Niemców Powołża	218
3.1.2.1.2.2. Sytuacja na innych obszarach	225

3.1.2.2. Polityczne represje antyniemieckie w latach 30. XX w.	233
3.1.2.2.1. Represje w Autonomicznej Socjalistycznej Republice Radzieckiej Niemców Powołża	237
3.1.2.2.2. Represje na innych obszarach	242
3.2. Sytuacja ekonomiczna	255
3.2.1. Ekonomiczno-społeczne skutki komunizmu wojennego dla mniejszości niemieckiej	255
3.2.2. Mniejszość niemiecka w obliczu Nowej Polityki Ekonomicznej	258
3.2.3. Kolektywizacja rolnictwa	277
3.2.3.1. Przebieg kolektywizacji gospodarstw niemieckich	277
3.2.3.2. Ruch emigracyjny jako skutek kolektywizacji	303
3.2.3.3. Klęska głodu spowodowana przez kolektywizację	310
3.2.4. Industrializacja	322
3.3. Społeczne skutki polityki bolszewików wobec mniejszości niemieckiej	333
3.4. Polityka kulturalno-oświatowa	336
3.4.1. Walka z analfabetyzmem	336
3.4.2. Szkolnictwo	345
3.4.3. Inne działania na rzecz rozwoju oświaty i kultury	406
3.4.4. Działalność wydawnicza	418
3.4.5. Nauka	426
3.4.6. Propaganda	430
3.4.7. Prasa	438
3.4.8. Literatura	461
3.4.9. Teatr	474
3.4.10. Sztuka	481
3.4.10.1. Architektura	481
3.4.10.2. Malarstwo	484
3.4.10.3. Rzeźba	486
3.4.10.4. Muzyka	487
3.4.10.5. Film	494
3.4.11. Życie religijne	496
3.4.11.1. Działania antyreligijne wymierzone w mniejszość niemiecką ..	496
3.4.11.2. Z życia religijnego mniejszości niemieckiej na poszczególnych obszarach	509
3.4.12. Kultura materialna	527
4. Deportacja	528
4.1. Atmosfera polityczna wokół Niemców rosyjskich w przededniu II wojny światowej	529
4.2. Masowe deportacje ludności niemieckiej	530
5. Bibliografia	547
5.1. Wykaz skrótów wydawnictw periodycznych i prac zbiorowych	547
5.2. Literatura cytowana	551

5.3. Źródła internetowe	567
5.4. Wykaz skrótów słowników, atlasów, wydawnictw encyklopedycznych	568
5.5. Skrótownice	568
Summary	571
Zusammenfassung	582
Резюме	594
Aneks	607

Table of contents

1. Russia at the beginning of the twentieth century	21
1.1. The situation in Russia before the revolutions of 1917	21
1.1.1. Economic and socio-political development	21
1.1.2. The rise of political parties	29
1.1.3. The Russo-Japanese War of 1904–1905	32
1.1.4. Revolution in 1905–1907	34
1.1.5. The Stolypin reforms	37
1.1.6. Russia in the First World War	41
1.2. The Revolutions of 1917 and the Civil War	45
1.2.1. The February Revolution	46
1.2.2. Period between the February and October Revolutions	49
1.2.3. The October Revolution	53
1.2.3.1. The course of events	53
1.2.3.2. Bolshevik policy in the period of the establishment of Soviet power	55
1.2.4. Russia during the Civil War	63
2. The political, economic, social and cultural situation in Russia in the 1920s and 1930s	75
2.1. The political situation	75
2.1.1. Domestic policy	75
2.1.2. Foreign policy	84
2.2. Economic policy	88
2.2.1. The socio-economic effects of War Communism	88
2.2.2. The New Economic Policy	88
2.2.3. Collectivisation of agriculture	94
2.2.4. Industrialisation	98
2.3. Social effects of Bolshevik policies	102
2.4. Cultural and educational policy	113
2.4.1. The struggle against illiteracy	113
2.4.2. Schools	115
2.4.3. Science	119
2.4.4. Propaganda	121
2.4.5. Press	124
2.4.6. Literature	125
2.4.7. Art	129

2.4.8. Film	132
2.4.9. Music	133
2.4.10. Religion	135
2.5. Leninist “New Nationalities Policy”	140
3. The political, economic, social and cultural situation of the German minority in the USSR between the wars	153
3.1. The political situation	155
3.1.1. The German minority in the events of the late 1920s	155
3.1.1.1. Drive of the German minority to self-government after the February Revolution	155
3.1.1.1.1. Attempts to unite Russian Germans	156
3.1.1.1.2. Political diversity of Russian Germans	159
3.1.1.1.3. Attempts to form a Russian German position on the eve of elections to the Zemstvos and the Constituent Assembly	160
3.1.1.1.4. Failure in elections to the Constituent Assembly Weakening of the drive toward autonomy	160
3.1.1.2. Political pressure on the German minority at the beginning of Bolshevik power	161
3.1.1.3. Creation of an autonomous Volga German Oblast	162
3.1.1.4. Attempts to establish German autonomy in Southern Ukraine ..	167
3.1.1.5. Drive of Transcaucasia Germans to ensure their own security ..	168
3.1.1.6. Attempts of Siberian Germans to self-organise	169
3.1.1.7. Russian Germans during the Civil War	169
3.1.1.8. Russian Germans and the policies of War Communism	177
3.1.1.9. Famine as one of the effects of War Communism	183
3.1.1.10. Rebellions and uprisings of the German population against Bolshevik rule in the early 1920s	194
3.1.2. The German minority in Bolshevik policy of the 1920s and 1930s	199
3.1.2.1. Leninist new nationalities policy. Indigenisation	199
3.1.2.1.1. Creation of an autonomous Volga Republic and autonomous administrative and cultural districts	200
3.1.2.1.1.1. Volga German Autonomous Soviet Socialist Republic	200
3.1.2.1.1.2. German administrative and cultural autonomous districts and village councils	208
3.1.2.1.2. Russian Germans in the ranks of the communist party and other organisations	215
3.1.2.1.2.1. The situation in the Volga German Autonomous Soviet Socialist Republic ..	218
3.1.2.1.2.2. The situation in other areas	225

3.1.2.2. Anti-German political repressions in the 1930s	233
3.1.2.2.1. Repressions in the Volga German Autonomous Soviet Socialist Republic	237
3.1.2.2.2. Repressions in other areas	242
3.2. The economic situation	255
3.2.1. Socio-economic effects of War Communism for the German minority	255
3.2.2. The German minority and the New Economic Policy	258
3.2.3. Collectivisation of agriculture	277
3.2.3.1. Collectivisation of German farms	277
3.2.3.2. Emigration as an effect of collectivisation	303
3.2.3.3. Famine caused by collectivisation	310
3.2.4. Industrialization	322
3.3. Social effects of Bolshevik policies toward the German minority	333
3.4. Cultural and educational policy	336
3.4.1. The struggle against illiteracy	336
3.4.2. Schools	345
3.4.3. Other activities promoting education and culture	406
3.4.4. Publishing	418
3.4.5. Science	426
3.4.6. Propaganda	430
3.4.7. Press	438
3.4.8. Literature	461
3.4.9. Theatre	474
3.4.10. Art	481
3.4.10.1. Architecture	481
3.4.10.2. Painting	484
3.4.10.3. Sculpture	486
3.4.10.4. Music	487
3.4.10.5. Film	494
3.4.11. Religious life	496
3.4.11.1. Anti-religious actions directed at the German minority	496
3.4.11.2. Religious life of the German minority in particular areas	509
3.4.12. Material culture	527
4. Deportation	528
4.1. The political atmosphere toward Russian Germans on the eve of the Second World War	529
4.2. Mass deportation of the German population	530
5. Bibliography	547
5.1. List of abbreviations of periodicals and anthologies	547
5.2. Literature cited	551
5.3. Internet sources	567

5.4. List of abbreviations of dictionaries, atlases, and encyclopaedias	568
5.5. Acronyms	568
Summary	571
Zusammenfassung	582
Резюме	594
Appendix	607

Inhalt

1. Russland am Anfang des 20. Jahrhunderts	21
1.1. Die Lage in Russland vor den Revolutionen des Jahres 1917	21
1.1.1. Die wirtschaftliche, politische und soziale Entwicklung	21
1.1.2. Die Entstehung von politischen Parteien	29
1.1.3. Der Russisch-Japanische Krieg 1904–1905	32
1.1.4. Die Revolution in den Jahren 1905–1907	34
1.1.5. Stolypins Reformen	37
1.1.6. Russland im Ersten Weltkrieg	41
1.2. Die Revolutionen des Jahres 1917 und der Bürgerkrieg	45
1.2.1. Februarrevolution	46
1.2.2. Zwischen Februarrevolution und Oktoberrevolution	49
1.2.3. Oktoberrevolution	53
1.2.3.1. Verlauf	53
1.2.3.2. Die Politik der Bolschewiki in der Zeit der Errichtung der Sowjetmacht	55
1.2.4. Russland in der Zeit des Bürgerkrieges	63
2. Die politische, wirtschaftliche, soziale und kulturelle Situation in Russland in den 20er- und 30er-Jahren des 20. Jahrhunderts	75
2.1. Politische Situation	75
2.1.1. Innenpolitik	75
2.1.2. Außenpolitik	84
2.2. Die Wirtschaftspolitik	88
2.2.1. Ökonomische und soziale Folgen des Kriegskommunismus	88
2.2.2. Neue Ökonomische Politik	88
2.2.3. Die Kollektivierung der Landwirtschaft	94
2.2.4. Industrialisierung	98
2.3. Die sozialen Folgen der Politik der Bolschewiki	102
2.4. Die Bildungs- und Kulturpolitik	113
2.4.1. Kampf gegen Analphabetismus	113
2.4.2. Schulwesen	115
2.4.3. Wissenschaft	119
2.4.4. Propaganda	121
2.4.5. Presse	124
2.4.6. Literatur	125
2.4.7. Kunst	129
2.4.8. Film	132

2.4.9. Musik	133
2.4.10. Religion	135
2.5. Lenins neue Nationalitätenpolitik	140
3. Die politische, wirtschaftliche, soziale und kulturelle Lage der deutschen Minderheit in der Sowjetunion in der Zwischenkriegszeit	153
3.1. Politische Situation	155
3.1.1. Deutsche Minderheit und die Entwicklungen in der Sowjetunion am Ende der 20er-Jahre des 20. Jahrhunderts	155
3.1.1.1. Deutsche Minderheit auf dem Weg zur Selbstverwaltung nach der Februarrevolution	155
3.1.1.1.1. Versuche zur Vereinigung der Russlanddeutschen ...	156
3.1.1.1.2. Politische Ausdifferenzierung der Russlanddeutschen ..	159
3.1.1.1.3. Zur Absprache eines gemeinsamen Standpunktes der Russlanddeutschen am Vorabend der Wahlen zu Landräten und zur Konstituante	160
3.1.1.1.4. Misserfolge bei den Wahlen zur Konstituante. Nachlassendes Interesse an einer Autonomie	160
3.1.1.2. Politischer Druck auf die deutsche Minderheit in den ersten Jahren der Macht der Bolschewiki	161
3.1.1.3. Gründung des Autonomen Gebiets der Wolgadeutschen	162
3.1.1.4. Auf dem Weg zur deutschen Autonomie in der Südukraine ...	167
3.1.1.5. Transkaukasiendeutsche auf dem Weg zur inneren Sicherheit ..	168
3.1.1.6. Sibiriendeutsche auf dem Weg zur Selbstorganisation	169
3.1.1.7. Russlanddeutsche während des Bürgerkrieges	169
3.1.1.8. Russlanddeutsche und die Politik des Kriegskommunismus ...	177
3.1.1.9. Hungersnot als Folge des Kriegskommunismus	183
3.1.1.10. Unruhen und Aufstände der deutschen Bevölkerung gegen die Sowjetmacht am Anfang der 20er-Jahre des 20. Jahrhunderts	194
3.1.2. Deutsche Minderheit in der Politik der Bolschewiki in den 20er- und 30er-Jahren des 20. Jahrhunderts	199
3.1.2.1. Lenins neue Nationalitätenpolitik. Autochtonisierung	199
3.1.2.1.1. Gründung der Autonomen Republik der Wolgadeutschen und der deutschen administrativ-kulturellen autonomen Gebiete	200
3.1.2.1.1.1. Autonome Sozialistische Sowjetrepublik der Wolgadeutschen	200
3.1.2.1.1.2. Deutsche administrativ-kulturelle autonome Gebiete und Dorfsowjets	208
3.1.2.1.2. Russlanddeutsche in der Kommunistischen Partei und anderen Organisationen	215
3.1.2.1.2.1. Die Lage in der Autonomen Sozialistischen Sowjetrepublik der Wolgadeutschen ...	218
3.1.2.1.2.2. Die Lage in anderen Gebieten	225

3.1.2.2. Politische Repressalien gegen die deutsche Minderheit in den 30er-Jahren des 20. Jahrhunderts	233
3.1.2.2.1. Repressalien in der Autonomen Sozialistischen Sowjetrepublik der Wolgadeutschen	237
3.1.2.2.2. Repressalien in anderen Gebieten	242
3.2. Die wirtschaftliche Situation	255
3.2.1. Die wirtschaftlichen und sozialen Folgen des Kriegskommunismus für die deutsche Minderheit	255
3.2.2. Deutsche Minderheit und die Neue Ökonomische Politik	258
3.2.3. Kollektivierung der Landwirtschaft	277
3.2.3.1. Kollektivierung der deutschen Bauernhöfe	277
3.2.3.2. Emigrationsbewegung als Folge der Kollektivierung	303
3.2.3.3. Hungersnot durch die Kollektivierung	310
3.2.4. Industrialisierung	322
3.3. Die sozialen Folgen der Politik der Bolschewiki für die deutsche Minderheit . .	333
3.4. Die Bildungs- und Kulturpolitik	336
3.4.1. Kampf gegen Analphabetismus	336
3.4.2. Schulwesen	345
3.4.3. Andere bildungs- und kulturpolitische Maßnahmen	406
3.4.4. Verlagswesen	418
3.4.5. Wissenschaft	426
3.4.6. Propaganda	430
3.4.7. Presse	438
3.4.8. Literatur	461
3.4.9. Theater	474
3.4.10. Kunst	481
3.4.10.1. Architektur	481
3.4.10.2. Malerei	484
3.4.10.3. Bildhauerkunst	486
3.4.10.4. Musik	487
3.4.10.5. Film	494
3.4.11. Das religiöse Leben	496
3.4.11.1. Antireligiöse Maßnahmen gegen die deutsche Minderheit	496
3.4.11.2. Religiöses Leben der deutschen Minderheit in einzelnen Gebieten	509
3.4.12. Materielle Kultur	527
4. Deportation	528
4.1. Die politische Stimmung unter Russlanddeutschen am Vorabend des Zweiten Weltkrieges	529
4.2. Massendeportationen der russlanddeutschen Bevölkerung	530
5. Bibliographie	547
5.1. Abkürzungsverzeichnis: Periodika und Herausgeberschriften	547
5.2. Zitierte Literatur	551

5.3. Internetquellen	567
5.4. Abkürzungsverzeichnis: Wörterbücher, Atlanten, Enzyklopädien	568
5.5. Sonstige Abkürzungen	568
Summary	571
Zusammenfassung	582
Резюме	594
Anhang	607

Оглавление

1. Россия в начале XX столетия	21
1.1. Ситуация в России до революций 1917 года	21
1.1.1. Экономическое и общественно-политическое развитие	21
1.1.2. Возникновение политических партий	29
1.1.3. Русско-японская война 1904–1905 гг.	32
1.1.4. Революция в 1905–1907 гг.	34
1.1.5. Реформы Петра Столыпина	37
1.1.6. Россия в Первой мировой войне	41
1.2. Революции 1917 года и гражданская война	45
1.2.1. Февральская революция	46
1.2.2. Период между Февральской и Октябрьской революциями	49
1.2.3. Октябрьская революция	53
1.2.3.1. Ход событий	53
1.2.3.2. Политика большевиков в период становления советской власти	55
1.2.4. Россия в период гражданской войны	63
2. Политическая, экономическая, общественная и культурная обстановка в России в 20-е и 30-е гг. XX в.	75
2.1. Политическая обстановка	75
2.1.1. Внутренняя политика	75
2.1.2. Внешняя политика	84
2.2. Экономическая политика	88
2.2.1. Социально-экономические последствия военного коммунизма	88
2.2.2. Новая экономическая политика	88
2.2.3. Коллективизация сельского хозяйства	94
2.2.4. Индустриализация	98
2.3. Социальные последствия политики большевиков	102
2.4. Культурно-образовательная политика	113
2.4.1. Борьба с неграмотностью	113
2.4.2. Система образования	115
2.4.3. Наука	119
2.4.4. Пропаганда	121
2.4.5. Пресса	124
2.4.6. Литература	125
2.4.7. Искусство	129
2.4.8. Фильм	132

2.4.9. Музыка	133
2.4.10. Религия	135
2.5. Ленинская „Новая национальная политика”	140
3. Политическая, экономическая, общественная и культурная ситуация немецкого меньшинства в СССР в межвоенный период	153
3.1. Политическая обстановка	155
3.1.1. Немецкое меньшинство перед лицом событий конца второго десятилетия XX в.	155
3.1.1.1. Стремление немецкого меньшинства к самоуправлению после Февральской революции	155
3.1.1.1.1. Попытки российских немцев объединиться	156
3.1.1.1.2. Политическая дифференциация российских немцев	159
3.1.1.1.3. Попытки российских немцев согласовать свою позицию накануне выборов в земства и Учредительное собрание	160
3.1.1.1.4. Провал на выборах в Учредительное собрание. Угасание стремлений к автономии	160
3.1.1.2. Политический нажим на немецкое меньшинство в начале большевистской власти	161
3.1.1.3. Создание автономной Области немцев Поволжья	162
3.1.1.4. Старания создать немецкую автономию в южной части Украины	167
3.1.1.5. Стремление закавказских немцев обеспечить себе безопасность	168
3.1.1.6. Попытки сибирских немцев самоорганизоваться	169
3.1.1.7. Российские немцы в период гражданской войны	169
3.1.1.8. Российские немцы перед лицом политики военного коммунизма	177
3.1.1.9. Голод как одно из последствий военного коммунизма	183
3.1.1.10. Мятежи и восстания немецкого населения против советской власти в начале 20-х гг. XX в.	194
3.1.2. Немецкое меньшинство в политике большевиков в 20-е и 30-е гг. XX в.	199
3.1.2.1. Ленинская „Новая национальная политика”. Коренизация ..	199
3.1.2.1.1. Создание автономной поволжской республики и административно-культурных автономных районов	200
3.1.2.1.1.1. Автономная Социалистическая Советская Республика Немцев Поволжья	200
3.1.2.1.1.2. Немецкие автономные административно-культурные районы и сельские советы	208

3.1.2.1.2. Российские немцы в рядах коммунистической партии и других организаций	215
3.1.2.1.2.1. Обстановка в Автономной Социалистической Советской Республике Немцев Поволжья	218
3.1.2.1.2.2. Обстановка на других территориях . . .	225
3.1.2.2. Политические антинемецкие репрессии в 30-е гг. XX в.	233
3.1.2.2.1. Репрессии в Автономной Социалистической Советской Республике Немцев Поволжья	237
3.1.2.2.2. Репрессии на других территориях	242
3.2. Экономическая обстановка	255
3.2.1. Социально- экономические последствия военного коммунизма для немецкого меньшинства	255
3.2.2. Немецкое меньшинство перед лицом Новой экономической политики	258
3.2.3. Коллективизация сельского хозяйства	277
3.2.3.1. Ход коллективизации немецких хозяйств	277
3.2.3.2. Эмиграционное движение как следствие коллективизации . . .	303
3.2.3.3. Голод, вызванный коллективизацией	310
3.2.4. Индустриализация	322
3.3. Социальные последствия политики большевиков по отношению к немецкому меньшинству	333
3.4. Культурно-образовательная политика	336
3.4.1. Борьба с неграмотностью	336
3.4.2. Система образования	345
3.4.3. Другие действия по развитию просвещения и культуры	406
3.4.4. Издательская деятельность	418
3.4.5. Наука	426
3.4.6. Пропаганда	430
3.4.7. Пресса	438
3.4.8. Литература	461
3.4.9. Театр	474
3.4.10. Искусство	481
3.4.10.1. Архитектура	481
3.4.10.2. Живопись	484
3.4.10.3. Скульптура	486
3.4.10.4. Музыка	487
3.4.10.5. Фильм	494
3.4.11. Религиозная жизнь	496
3.4.11.1. Антирелигиозные действия, направленные против немецкого меньшинства	496
3.4.11.2. Из религиозной жизни немецкого меньшинства на отдельных территориях	509
3.4.12. Материальная культура	527

---

4. Депортация	528
4.1. Политическая атмосфера вокруг российских немцев накануне Второй мировой войны	529
4.2. Массовые депортации немецкого населения	530
5. Библиография	547
5.1. Список условных обозначений периодических изданий и коллективных монографий	547
5.2. Цитированная литература	551
5.3. Интернет-источники	567
5.4. Список условных обозначений словарей, атласов, энциклопедических изданий	568
5.5. Сокращения	568
Summary	571
Zusammenfassung	582
Резюме	594
Приложение	607